

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kullandığı Seçilmiş Para Politikası Araçları ile Turizm Talebi İlişkisinin Analizi

The Analysis of Relationship Between Selected Monetary Policy Instruments Used by the Central Bank of the Republic of Türkiye and Tourism Demand

Mustafa ŞİT*
Haydar KARADAĞ**
Musa GÜN***

ÖZ

Turizm talebini etkileyen değişkenlerin tespiti, Türkiye ekonomisinde turizm sektörünün geleceği için önemlidir. Değişkenlerin başarılı bir şekilde belirlenmesi, turizm talebine yönelik öngörülerin tespitine katkı sağlayacaktır. Çalışma Türkiye ekonomisinde Merkez Bankası'na (TCMB) kullanılan bazı para politikası araçlarının Türkiye'ye olan turizm talebi ile ilişkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Çalışmada Türkiye ekonomisinde Merkez Bankası'na (TCMB) uygulanan bazı para politikası araçlarının turizm talebi ile ilişkisi 2008-2022 dönemi çeyreklik verileri ile test edilmiştir. Çalışmada literatüre ek olarak TCMB'nin uyguladığı haftalık repo faiz oranı, M3 para arzı, dolaşımda bulunan para miktarı, reeskont gibi para politikası araçlarının turizm talebine etkisi araştırılmıştır. Çalışmada seçilen para politikası araçlarının turizm talebine etkisinin analizi literatüre katkı sağlayacaktır. Ampirik bulgular TCMB'nin uyguladığı para politikası araçları ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında ilişki olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca karar vericilerce uygulanan ekonomi politikalarının uluslararası turizm talebini etkili bir şekilde teşvik edebileceğine dair ampirik kanıtlar sağlamıştır. Buna göre, turizm sektörünün küresel ekonomide payının arttığı düşünüldüğünde ekonomi politikası oluşturulurken para politikası araçlarının turizm üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır.

ANAHTAR KELİMELELER

Turizm Talebi, Para Politikası Araçları, TCMB, VAR'a Dayalı Nedensellik Analizi

ABSTRACT

Determining the variables affecting tourism demand is important for the future of the tourism sector in the Turkish economy. Successful determination of the variables will contribute to the determination of predictions for tourism demand. The study aims to investigate the relationship between some monetary policy instruments used by the Central Bank of Türkiye (CBRT) and tourism demand for Türkiye. In the study, the relationship between some monetary policy instruments implemented by the Central Bank (CBRT) in the Turkish economy and tourism demand was tested with quarterly data for the period 2008-2022. Unlike the literature, the effect of monetary policy tools such as the weekly repo interest rate applied by the CBRT, M3 money supply, the amount of money in circulation, reserve ratios and rediscount on tourism demand was investigated. Analysing the effect of the monetary policy instruments selected in the study on tourism demand will contribute to the literature. Empirical findings have proven that there is a relationship between the monetary policy tools implemented by the CBRT and the tourism demand for Türkiye. Furthermore, the study provides empirical evidence that the economic policies implemented by decision-makers can effectively stimulate international tourism demand. Therefore, when formulating economic policies, the effects of monetary policy tools on tourism should be taken into account, especially considering the increasing share of the tourism sector in the global economy.

KEYWORDS

Tourism Demand, Monetary Policy Instruments, CBRT, Causality Analysis Based on VAR

* Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, msit@harran.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9694-0547

** Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, haydar.karadag@erdogan.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-2398-7314

*** Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, musa.gun@erdogan.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-5020-9342

<i>Makale Geliş Tarihi / Submission Date</i> 30.12.2024		<i>Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance</i> 25.04.2025	
<i>Atıf</i>	Şit, M., Karadağ, H., Gün, M. (2025). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Kullandığı Seçilmiş Para Politikası Araçları ile Turizm Talebi İlişkisinin Analizi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 28 (1), 326-336		

GİRİŞ

Turizm; kültürel, sosyal, demografik, psikolojik ve çevresel faktörlerle toplumları etkiler; terör, bulaşıcı ve salgın hastalıklar, politik ve siyasi kargaşalar, doğal afetler gibi faktörlerden ise etkilenir (Karadağ ve Bağcı, 2019: 440). Turizmin ekonomiyi de etkileşimi söz konusudur. Turizm talebini etkileyen çeşitli belirleyiciler bulunmaktadır. Ekonomik koşulların yanı sıra mega etkinlikler, ulusal turizm organizasyonları aracılığıyla yapılan pazarlama çalışmaları ve destinasyon tanıtımı gibi belirleyiciler uluslararası turizm talebini oluşturmaktadır. Hem gidilen hem de gelinen ülkedeki para ve mali ekonomi politikaları da uluslararası turizm talebini açıklamaya yardımcı olur (Kim vd., 2016: 1912).

Wagner'e göre (2005) küreselleşmenin parasal boyutları tartışılırken para politikası göz ardı edilemez. Para politikası araçları, para biriminin değerini etkili bir şekilde değiştirmekte ve ekonominin çeşitli sektörlerini etkilemektedir. Para politikası araçlarının etkisi ile para biriminin değerindeki bir değişiklik anında turizm sektörünü etkilemektedir. Dolayısıyla turizm sektörü diğer sektörlerle ve ekonomideki istihdam, enflasyon gibi diğer değişkenlerle ilişkili olduğundan, ekonomide büyümeyi sağlamaktadır (Philip, 2022: 70). Ülkeler, elde edilen gelirler nedeniyle uluslararası turizm üzerinde yoğunlaşmaktadırlar. Ayrıca, istihdamı artırmak ve ekonomik büyümeyi sağlamak için turizme önem vermektedirler. Böylece ekonomide gelir dağılımında adaleti sağlamayı ve ekonomik altyapıyı geliştirmeyi hedefledikleri için turizme önem vermektedirler (Ayaydın vd., 2019: 70).

Turizm sektörü Dünya Bankası'ndan derlenen verilere göre, Türkiye ekonomisinde GSYH içinde Mortgage Krizi'nin yaşandığı 2008'de %3,5 oranında bir ağırlığa sahipken, pandemi öncesi 2019'da %5,40 seviyesine yükselmiştir. Pandeminin yaşandığı 2020'de ise hızlı bir düşüş göstererek, %1,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Pandemi sonrası dönemde turizmin GSYH içindeki payının artması beklenmektedir. Bu oranlar turizmin Türkiye ekonomisi için önemini göstermektedir.

Türkiye ekonomisinde sermaye yetersizliği sorunu vardır. Turizm sektörü emek yoğun bir sektör olduğundan, turizm sektörünün büyümesi ile hizmet ihracatı artmakta ve ülkeye döviz girmektedir. Böylece ödemeler dengesi iyileşmekte, istihdam ve milli gelir artmaktadır (Yamak vd., 2012: 206). Ülkeye gelen turistlerin harcamaları, turistik bölgelerde yaşayan bireylerin gelirlerini artırmaktadır. Ayrıca turizmin seyahat ve turizm şirketlerine doğrudan katkısı vardır. Ticaret, inşaat, tarım, imalat sanayi ve telekomünikasyon gibi alanlarda ise dolaylı katkıda bulunmaktadır. Ancak turizm sektöründe tüketim amaçlı bazı mallar ithal edilmektedir. Yabancı ülke vatandaşlarının satın alma gücü Türk vatandaşlarına göre daha yüksek olduğundan; ekonomide satılan mal ve hizmetlere daha kolay ulaşmaktadırlar. Böylece turistlerin yurtiçindeki mallara olan talepleri toplam talebi yukarı çekerek ekonomide enflasyonu artırmaktadır (Altınar, 2019: 115).

Literatürde uluslararası turizm talebi üzerine pek çok çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Ancak Türkiye ekonomisinde Merkez Bankasının uyguladığı para politikası araçlarının analize dahil edildiğine dair araştırmaların sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, Türkiye ekonomisinde Merkez Bankası'nın (TCMB) kullandığı para politikası araçlarının Türkiye'ye olan turizm talebi ile ilişkisinin olup olmadığıdır. Bu doğrultuda turizm talebini etkileyen 1 haftalık repo faiz oranı, M3 Parasal Büyüklük Dolaşımdaki Para Miktarı, Avans İşlemlerinde Uygulanan Faiz Oranı (%) ve Reeskont İşlemlerinde Uygulanan İskonto Oranı (%) değişkenlerinin etkisi incelenmiştir. Böylece analiz edilen para politikası araçlarının turizm talebine etkisinin analizi literatüre katkı sağlayacaktır.

Çalışmada elde edilen ampirik bulgular 2008-2022 döneminde, TCMB'nin uyguladığı para politikası araçları ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında ilişkinin olduğunu kanıtlamıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde para politikası araçları ve turizm talebi ilişkisinin teorik açıklamasından sonra konu ile ilgili literatür taraması sunulmaktadır. Veri ve yöntemin açıklanmasından sonra ekonometrik analiz sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur. Bulgular ekonomik olarak yorumlanmış ve politika önerilerinde bulunulmuştur.

1. PARA POLİTİKASI ARAÇLARI VE TURİZM TALEBİ İLİŞKİSİ

Merkez bankaları para politikası araçları ile para arzını kontrol etmeye çalışmaktadır. Para arzı, bir ekonomide mevcut para miktarını ifade eder ve ekonomik büyüme, tüketici harcamaları ve nihayetinde turizm talebiyle karmaşık bir ilişkiye sahip olabilir (Ridderstaat ve Croes, 2017).

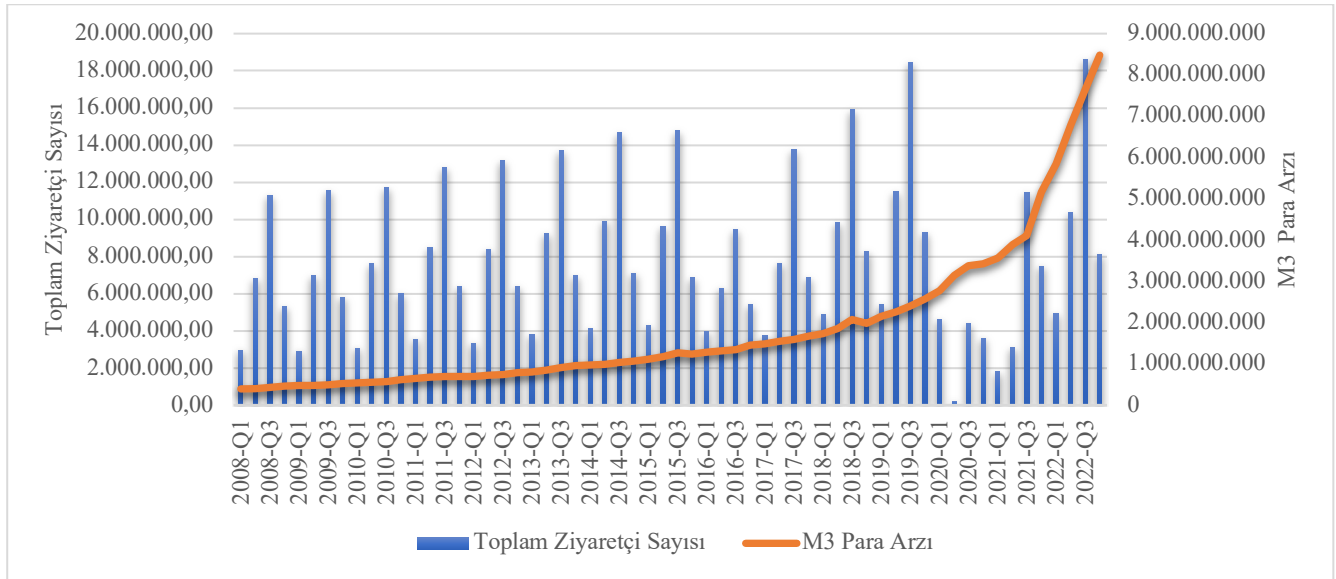
Ulaşım maliyetleri, konaklama, yemek ve alışveriş maliyetleri, ülkenin merkez bankasının izlediği para politikasına göre pahalı veya ucuz olabilir. Örneğin, para biriminin değer kaybetmesi daha fazla uluslararası

turizmi çekebilir, çünkü turistler yerli sakinlerden daha fazla satın alma gücüne sahipken, para biriminin değer kazanması yerli turistlere uluslararası turistlerden daha fazla satın alma gücü verecektir. Bir anlamda, bu olası tepkiler, para politikasının para biriminin değeri ve dolayısıyla uluslararası ve yerel turizm üzerinde bir etkisi olduğu anlamına gelebilir. Yine para politikaları sonucunda para biriminin değer kazanması veya değer kaybetmesinin ekonominin çeşitli sektörlerini etkilemesi beklenmektedir. Bir merkez bankası, durgunluk döneminde iş döngüsündeki dalgalanmaları istikrara kavuşturmak için ihtiyati tedbirler aldığı anda, faiz oranı üzerindeki baskıyı azaltmak için piyasadaki para arzının artması beklenmektedir. Bu nedenle, faiz oranı düşebilir, tüketim, yatırım ve net ihracatta artışa neden olabilir. Örneğin bu parasal eylem, para biriminin değer kaybetmesine neden olabilir. Yurt dışından gelen turistler, para birimi kendi ülkelerinkinden daha ucuz hale geldiği için ülkeyi ziyaret etmenin daha ucuz olduğunu düşünebilirler. Tüm bu eylemler turizm sektörünü doğrudan etkileyebilir (Philip, 2022:70).

Başka açıdan bakıldığında 2008 küresel mali krizinden bu yana, geleneksel genişleyici para politikaları kısa vadeli faiz oranlarını sıfıra doğru sürüklemiş ve bu da geleneksel politikaların ekonomiyi canlandırmadaki etkisini azaltmıştır. Buna karşılık, merkez bankaları ekonomilerini canlandırmak için alışılmadık politikalar üstlenmiştir. Bu politikaları uygulama sürecinde, ekonomik koşullar potansiyel olarak değişmekte ve uluslararası turizm talebinde değişikliklere neden olmuştur. Bir ülkenin para birimi değer kaybettiğinde, ülkeye seyahat etmenin maliyeti azalırken, bir ülkenin para biriminin değer kazanması, ülkeye uluslararası seyahat etmenin maliyetini artırmaktadır (Kim vd., 2018).

Para politikası araçlarından biri olan faiz oranındaki düşüş, firmaların yatırımlarını finans etmesini kolaylaştırırken, hane halklarının da tüketimini artırmaktadır. Böylece bireylerin toplam talebi artmaktadır. Finansal sistemdeki bu gelişme ile insanlar turistik faaliyetlere daha fazla kaynak aktarabilir (Özcan vd., 2016: 1-3).

Şekil 1. M3 Para Arzı – Türkiye’ye Gelen Ziyaretçi Sayısı İlişkisi

Kaynak: TCMB, EVDS, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php>, 20.02.2023.

Şekil 1’e göre TCMB tarafından para arzı 2008-2021 döneminde istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Para arzı artışının istikrarlı bir şekilde artmasının Türkiye ekonomisinde 2008 Mortgage krizinden sonra 2020 yılına kadar ziyaretçi sayısı artışına neden olan önemli bir değişken olduğu düşünülmektedir. Ziyaretçi sayısı pandeminin yaşandığı 2020’de hızla düşmüştür. Pandemi döneminde azalan ekonomik aktivitenin canlandırılması ve azalan ziyaretçi sayısını artırmak adına, para arzı 2021:Q3 döneminden itibaren hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. 2021’den itibaren ziyaretçi sayısı da artmaya başlamıştır. Artan para arzının ziyaretçi sayısının artmasına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Yabancı ziyaretçilerin satın alma gücü, Türkiye’de yaşayan bireylerin satın alma gücünden fazla olduğundan, Türkiye’ye daha fazla turist gelmektedir. Turistlerin Türkiye’de satın aldığı mal ve hizmetlerin miktarı pandemi sonrası dönemde hızla yükselmektedir. Turistlerin mal ve hizmetlere yönelik talepleri arttıkça, ekonomide fiyatlar yükselmekte, ardından enflasyon artmaktadır. Gelişen bir ekonomi olan Türkiye

ekonomisinde turizmin canlanması hem ithal malların talebinde hem de bölgesel ürün talebinde bir artış oluşturmaktadır. Bunun yanında artan talebi karşılamak amacıyla alınan yatırım kararlarının hayata geçmesi zaman aldığından, kısa dönemde talep artışı fiyatlar genel seviyesini artırmaktadır (Zengin, 2010: 116).

Son yıllarda toplumda, ekonomide, politikada ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimlerle birlikte turizm endüstrisi dünya çapında ülkelerde aktif olarak gelişen önemli bir endüstri haline gelmiştir. Bu nedenle, turizm endüstrisini geliştirmeye yönelik yapıcı öneri ve yönergeleri belirlemek için turizm talebini nelerin etkilediği, yetkililer ve ilgili turizm endüstrisi işletmecileri için çok önemli bir konu haline gelmiştir (Chou, 2021:220).

2. LİTERATÜR

Çalışmada TCMB'nin uyguladığı bazı para politikası araçlarının turizm talebine etkisi araştırılmıştır. Literatür incelendiğinde Türkiye ekonomisi için turizm talebini etkileyen para politikası araçlarının etkisini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Türkiye'de turizm sektörünü etkilerini inceleyen çalışmaların döviz kuru değişkeni üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Literatür taraması yapılırken Türkiye dışındaki ülke ve/veya ülke gruplarında turizm talebini etkileyen değişkenler araştırılmıştır. Bu çalışmalardan Turner vd. (1997) para arzını Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Birleşik Krallık ve Yeni Zelanda'daki turizm talebini tahmin etmek için göstergelerden biri olarak kullanmışlardır. Cho (2001), ABD, Japonya ve Birleşik Krallık'ta uygulanan para arzı politikalarının bir dereceye kadar bu ülkelerden Hong Kong'a yönelik turizm talebini etkilediğini bulmuştur. Pang vd. (2006), Çin para biriminin turizm piyasası üzerindeki etkilerini tahmin etmiştir. Yazarlara göre Çin Yuanı yeniden değerlendirildiğinde Çin turizm piyasasında önemli bir şok yaşanmamaktadır. Ancak, Çin'e yönelik turizm, kısa vadede Çin turizm piyasasının toplam gelirini olumsuz etkilemektedir. Para arzı değişkeninin turizme etkisini inceleyen Narayan vd. (2013), turizmin Pasifik Adası ülkelerindeki (PIC'ler), yani Fiji, Solomon Adaları, PNG, Vanuatu, Samoa ve Tonga'daki makroekonomik değişkenleri tahmin edip etmediğini incelemişlerdir. 1985-2010 döneminde ziyaretçi girişlerinin ihracat ile para arzını ve GSYH'yi tahmin ettiğini bulmuşlardır. Ridderstaat ve Croes (2017), Kanada, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ocak 1994- Haziran 2014 dönemindeki para arzı değişikliklerinin, Aruba ve Barbados'ta turizm talebine etkisini araştırmıştır. Çalışmada birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testi kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuçları, para arzının turizm talebini etkileyebileceğini; etkilerinin asimetrik olduğunu göstermektedir.

Kim vd. (2016), 'Abenomics' olarak bilinen Japon ekonomi politikasının Güney Korelilerin Japonya'ya yaptığı seyahatler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla ile görelî fiyatlar Japon gelen turizminin önemli belirleyicileridir. Bu değişkenler 2000:Q1-2015:Q2 döneminde Abenomics'in Güney Kore'den gelen turist girişlerinde önemli bir artışa neden olmaktadır. Bulgular, uluslararası turizm talebini canlandırmada hükümetin başta para politikası olmak üzere ekonomi politikasının önemini vurgulamaktadır. Khalid vd. (2021), hükümetler, seyahat ve turizm üzerinde COVID-19 salgınının olumsuz etkilerini azaltmak için ekonomik teşvik paketleri uygulamaya koyduğunu belirtiyorlar. Çalışmada 136 ülkede turizm sektörünün COVID-19 salgınında verilen ekonomik teşvik paketlerinden etkilenip etkilenmediğini araştırıyorlar. Bulgular, turizm sektörü ne kadar büyükse, hükümetler tarafından sunulan ekonomik teşvik paketinin o kadar büyük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, turizm sektörü büyüdükçe uygulanan para ve maliye politikasına verilen tepki arasında pozitif ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Şengel vd. (2022), 220 ülkede pandemi döneminde turizm sektörü için uygulanan finansal politikaları incelemişlerdir. MAXQDA nitel analiz yöntemini kullanarak, ülkelerin turizm sektörünü kredi ve likidite sağlayarak finansal olarak desteklediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca vergi indirimlerinin ve düşük faiz oranlarının turizm yatırımlarını teşvik ettiğini bulmuşlardır. Philip (2022), para politikasının Malezya'daki turizm sektörü üzerindeki etkisini, otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) yaklaşımı kullanarak banka kredi oranı, döviz kuru, enflasyon ve faiz oranı gibi değişkenlerle incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, 1980-2018 döneminde turistlerin parasal faktörlerle ilgilenmediğini, ama bir turistik destinasyonun kalitesine dikkat ettiklerini göstermektedir. Ve para politikasının Malezya'daki turizm gelirlerini etkileyecek kadar önemli olmadığını bulmuştur. Sintés ve Granja (2022), Cabo Verde, Mauritius ve Seyşeller gibi üç küçük turistik ada için, dinamik bir stokastik genel denge modeli (DSGE) kullanarak bir Bayes tahmini yapmışlardır. Çalışmada 2007:Q1-2019:Q2 dönemi için para politikasının turizm talep şokuna tepkisini analiz etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre turistik adalarda hem geleneksel para politikası çıpası hem de enflasyon hedeflemesi politikaları daha iyi ekonomik performans sağlamaktadır. Sun vd. (2022), para politikasının Çin'in turizm pazarı gelişimi üzerindeki etkilerini 2004-2016 dönemi için araştırmışlardır. Granger Nedensellik testi ve faktör artırılmış vektör oto-regresyon (FAVAR) modelini kullanarak, para arzı kanalı ve diğer varlıklar kanalının, Çin'in turizm pazarının gelişimi üzerinde önemli ama olumsuz etkilerinin olduğunu tespit etmişlerdir. Irani vd. (2023), 1998M03-2019M12 döneminde

ABD’de faiz oranlarındaki değişimlerin, Meksika’daki turizm şirketlerinin hisse senedi getirilerini pozitif olarak etkilediğini en küçük kare regresyon tahminlerini kullanarak bulmuşlardır. Koka ve Kastrati (2024)’ya göre, Arnavutluk Merkez Bankası’nın 2008-2023 döneminde uyguladığı para politikası ile turistler ülkeye daha fazla gelir getirmişlerdir.

Türkiye ekonomisi için turizm talebini etkileyen değişkenleri inceleyen Özcan vd. (2016) turizm sektörünün 2009-2016 döneminde turist gönderen ülkelerde uygulanan para politikalarından etkilendiğini MS-VAR yöntemiyle tespit etmişlerdir. Demir vd. (2017), Türk turizm şirketlerinin hisse senedi fiyatları ile büyüme, tüketici fiyat endeksi, tüketici güven endeksi, para arzı, ithalat, petrol fiyatı, döviz kuru, yabancı turist gelişleri ile borsa getirisine etkisini incelemişlerdir. Çalışmada 2005-2013 döneminde Granger nedensellik testini uygulamışlardır. 2007 yılındaki yapısal kırılma dikkate alınarak, tüketici güven endeksi, döviz kuru ile turist girişlerinin, turizm hisse senedi getirileri üzerinde etkisi olabileceğini göstermektedirler. Ulucak vd. (2020), Türkiye’ye uluslararası turist girişlerinin sayısını etkileyen faktörleri 1998-2017 dönemi için artırılmış bir yerçekimi modeli ile araştırmışlardır. Sonuçta hem menşei ülkenin hem de Türkiye’nin kişi başına düşen gelirinin, göreceli döviz kurunun ve küreselleşmenin turizm talebini olumlu etkilediğini bulmuşlardır.

3. EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Veri Seti

Çalışmada turizm talebini Türkiye’yi ziyaret eden turist sayısı verileri ifade etmektedir. Para politikası araçları olarak TCMB’nin temel politik aracı bir haftalık repo faiz oranı ve en geniş para arzı M3 parasal büyüklüğü ile ölçülmektedir. Ayrıca dar anlamda para arzını temsilen dolaşımdaki (M1) para miktarı değişkeni ile para politikasının diğer araçları reeskont ve avans oranları analize dahil edilmiştir. Verilerle ilgili olarak öncelikle literatürdeki benzer çalışmalar (Ridderstaat ve Croes, 2017) referans alınmıştır. Buna bağlı olarak makalede TCMB tarafından kullanılan tüm politika araçları analize dahil edilmemiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de gösterilmiştir. Çeyreklik alınan verilerin dönemi 2008 ile 2022 (2008:Q1-2022:Q4) arasındadır. Bir haftalık repo faiz oranı verisi için aylık yayımlanan Para Politikası Kurulu Kararlarında yer alan dönem sonu değerler baz alınmıştır. Çeyrek dönemler sonunda yer alan kararlarda yer alan veriler üzerinden veri seti oluşturulmuştur. Ziyaretçi, M3, dolaşım değişkenlerine ait veriler diğer değişkenlere ait veriler göz önüne alınarak logaritmik hala getirilmiştir. TCMB EVDS veri tabanından elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Tablo 1. Analiz Edilen Değişkenler

Değişkenler	Açıklaması	Veri Kaynağı
Ziyaretçi	Türkiye’yi ziyaret eden turist sayısı	TCMB EVDS Veri tabanı
Repo	Bir haftalık repo faiz oranı	
M3	M3 Parasal Büyüklük	
Dolaşım	Dolaşımdaki Para Miktarı Değişkeni	
Avans	Avans İşlemlerinde Uygulanan Faiz Oranı (%)	
Reeskont	Reeskont İşlemlerinde Uygulanan İskonto Oranı (%)	

3.2. Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak VAR’a dayalı nedensellik analizi seçilmiştir. Çünkü nedensellik testlerinin sonucu için çıkarımları olan teoriler teorik olmayan makro ekonometri yöntemleri kullanılarak test edilebilir. Çünkü nedensellik testlerinin sonucu için çıkarımları olan teoriler -bu tür birkaç teori özetlenmiştir- teorik olmayan makro ekonometri yöntemleri kullanılarak test edilebilir. VAR modelleri, beklenen için, herhangi bir teorik neden olmasa bile, Granger nedensellik sıralamalarının varlığını belirlemekte kullanılabilir (Danyal ve Gümüş, 2022:13).

VAR tahmininden önce değişkenlerin durağanlığı incelenir. Bu nedenle, değişkenlerin bütünleşme sırası (I) test edilir (Kadir ve Jusoff, 2010: 140). k dereceden bir vektör otoregresif model (VAR[k]) şu şekildedir (Pavlic vd., 2015: 285):

$$y_t = \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 y_{t-2} + \dots + \beta_k y_{t-k} + u_t \quad (1)$$

Çalışmada VAR'a dayalı Granger nedensellik testinin tercih edilmesinin nedeni, VAR'ın zaman serisi analizinde, esnek bir kullanıma sahip olması ve gerçek zamanlı denklem modellemesi geliştirme imkânı sunmasıdır. Verilerin durağanlığı, Augmented Dickey-Fuller (ADF) modeli uygulanarak kontrol edilmiştir (Su vd., 2021: 6).

Yapısal kırılmaya izin veren VAR-Granger nedensellik testleri çalışmada uygulanmıştır. Vektör oto-regresif (VAR) modelinden faydalanan nedensellik (Granger) yöntemi, zaman serileri aralarındaki ilişkiyi incelerken serilerin geçmiş değerlerini kullanmaktadır. p . mertebeden bir VAR modeli aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (Karaağaç ve Ceylan, 2018: 209, 212):

$$\Delta \text{ziyaretçi}_t = \alpha_1 + \sum_p^k \beta_{1p} \Delta \text{repo}_{t-p} + \sum_p^k \beta_{2p} \Delta M3_{t-p} + \sum_p^k \beta_{3p} \Delta \text{dolanım}_{t-p} + \sum_p^k \beta_{4p} \Delta \text{avans}_{t-p} + \sum_p^k \beta_{5p} \Delta \text{reeskont}_{t-p} + \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

3.3. Bulgular

Çalışmada değişkenlerin durağanlığı PP ve ADF birim kök testleri ile sınanmıştır. Tablo 2 değişkenlere ait PP ve ADF birim kök-testi sonuçlarını gösterir. Her iki teste göre tüm değişkenler birinci farkının alınmasıyla durağanlaşmaktadır.

Tablo 2. PP ve ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF				PP			
	Düze y Değeri		Birinci Fark		Düze y Değeri		Birinci Fark	
	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Sabitli	Trendli ve Sabitli
LNZİYARETCİ	-2.36 (9)	-2.31(9)	-4.52(10)*	-5.05(10)*	-2.37 (8)	-2.39(8)	-6,55(8)*	-6,75(9)*
REPO	1.37(9)	2.99(10)	-6.97(0)*	-7.63(0)*	3,37(12)	0,06(8)	-7,06(2)*	-7,73(9)*
LN M3	3.55(0)	1.11(0)	-5.49(0)*	-6.23(0)*	3,55(0)	0,92(2)	-5,64(3)*	-6,23(0)*
LN DOLAŞIM	0.36(5)	-3.31(0)	-4.71(4)*	-4.71(4)*	7,88(7)	1,18(15)	-5,62(9)*	-6,43(2)*
AVANS	-2.49(0)	-2.45(0)	-7.15 (0)*	-7.11 (0)*	-2,51(1)	-2,48(1)	-7,15(0)*	-7,11(0)*
REESKONT	-2.40(0)	-2.36(0)	-7.15 (0)*	-7.09 (0)*	-2,43(1)	-2,39(1)	-7,15(0)*	-7,09(1)*

Not: * %1 anlamlılık düzeyinde birim kökün yokluğunu ifade etmektedir. ADF testinde SIC kriterine göre seçilen gecikme uzunluklar parantez içinde gösterilmiştir. PP testinde bantgenişliği (Bernett Karmel) değerlerini göstermektedir.

VAR'a dayalı nedensellik analizi uygulanmadan önce gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gereklidir. Ekonometrik yöntemlerde gecikme uzunluğunun tespiti için Schwarz Bilgi Kriteri (SIC), Olabilirlik Oranı Testi (LR), Nihai Öngörü Hatası (FPE), Hannan- Quinn Bilgi Kriteri (HQ) ve Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmaktadır. Analize geçilmeden önce 1. derece farkları alınarak değişkenler test edilmiştir.

Tablo 3. VAR modelinin gecikme uzunluğunun seçimi

Gecikme Uzunluğu	LR	FPE	AIC	SIC	HQ
0	NA	3143.43	117.7040	117.9270	117.7897
1	558.4470	4958.33	106.9223	108.4837*	107.5227
2	53.71958	3394.33	106.9378	109.8375	108.0529
3	51.10928	6115.33	106.7931	111.0311	108.4228
4	78.76496	4186.33	105.3385	110.9148	107.4829
5	66.88888	4116.38	103.6566	110.5712	106.3156
6	65.29186*	3013.78*	100.9344*	109.1873	104.1080*

Not: *: Uygun gecikme uzunluğu

Tablo 3'de VAR modeli gecikme uzunlukları görülmektedir. VAR'a dayalı nedensellik testine en uygun gecikme uzunluğu 6 olarak belirlenmiştir. Çünkü beş kriterin dördü uygun gecikme uzunluğunu 6 olarak göstermiştir. Sonrasında analizde otokorelasyon sorunu olup olmadığı test edilmiştir.

Tablo 4. LM Testi Sonuçları

Gecikme Uzunluğu	LM	p Değeri
1	43.55237	0.1809
2	37.71580	0.3907
3	45.76783	0.1276
4	53.69856	0.2292
5	45.11872	0.1418
6	39.37880	0.3212
7	38.27870	0.3664

Lagrange çarpanı (LM) testi ile analize konu modelde kalıntılarındaki bir serisel korelasyon olup olmadığı sınanmıştır. Bu testte H_0 hipotezi serilerde korelasyon yoktur şeklindedir. Tablo 4'teki sonuçlara göre olasılık (prob) değerleri 0.10'dan büyük olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir ve otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilir. Bu sonuçla analiz için kurulan modelin sağlam ve tutarlı olduğu kanıtlanmaktadır.

Tablo 5. Heteroscedasticity ve Jarque-Bera Testleri

Değişen Varyans Testi			
(χ^2)	Serbestlik derecesi	Olasılık Değeri	
1029.085	1008	0.3152	
Jarque-Bera Normallik testi			
Denklem	Jarque-Bera	sd	p-değeri
1	-0.387222	1	0.2159
2	0.108112	1	0.7297
3	0.007483	1	0.9809
4	0.272146	1	0.3844
5	0.111290	1	0.7221
6	0.167325	1	0.5928
Model	2.820368	6	0.8310

White Heteroscedasticity testinin (Tablo 5) istatistiği (χ^2)=1029.08 (p =0.315) olarak elde edilmiştir. Sabit varyans yokluk hipotezi reddedilmemektedir. Çünkü $p > 0.10$ olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçla modelde değişen varyans sorunu olmadığı belirlenmiştir. JarqueBera test istatistiği tahmin edilen VAR(6) modeli için 2.82 olarak hesaplanmıştır. p =0.83 sonucu modelin kalıntılarındaki normal dağıldığını göstermektedir.

Tablo 6. VAR'a Dayalı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Ziyaretçi	Ki-kare	Gecikme	p-değeri
REPO	86.56216***	6	0.0000
LNM3	111.7660***	6	0.0000
LNDOLAŞIM	63.62685***	6	0.0000
AVANS	14.19334**	6	0.0275
REESKONT	9.874594	6	0.1300

Not: *, ** ve *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyesinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinden sonra VAR'a dayalı Granger nedensellik testi yapılmıştır. Tablo 6'daki sonuçlara göre reeskont oranı değişkeni haricinde para politikası araçlarını temsil eden tüm değişkenler ile ziyaretçi sayılarına doğru nedensellik tespit edilmiştir. Çalışma bulguları Ridderstaat ve Croes, (2017); Sintes ve Granja, (2022) ve Sun vd. (2022) yaptığı araştırmaların elde edilen para arzının turizm talebini etkileyebileceğini sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

4. SONUÇ

Turizm sektörü Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye ekonomisinde GSYH içinde pandemi öncesi 2019'da %5,40 seviyesinde gerçekleşmiştir. Pandemi sonrası dönemde turizmin GSYH içindeki payının arttığı düşünülmektedir. Bu oranlar turizmin Türkiye ekonomisi için önemini göstermektedir. Çalışmada Türkiye ekonomisinde uygulanacak para politikası araçlarının turizm sektörüne etkisinin olduğu tahmin edilmiştir. Uluslararası turizm talebi üzerine pek çok çalışma yapılmış olsa da Türkiye ekonomisinde Merkez Bankasının para politikası araçlarının analize dahil edildiğine dair araştırma yapılmamıştır. Çalışma Türkiye ekonomisinde

Merkez Bankası'na (TCMB) uygulanan para politikası araçlarının Türkiye'ye olan turizm talebi üzerinde etkisini araştırmıştır. 2008 ile 2022 dönemi çeyreklik verileri ile VAR'a dayalı nedensellik analizi yapılmıştır.

Turizm talebini etkileyen değişkenlerin tespiti, turizm sektörünün geleceği için önemlidir. Bu değişkenler başarılı bir şekilde belirlendiğinde, turizm talebine yönelik öngörülerde bulunulabilir. Genel olarak literatür incelendiğinde; para arzı, döviz kuru, faiz, enflasyon gibi değişkenlerin turizm talebine olan etkisinin araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmada literatürden farklı olarak TCMB'nin uyguladığı haftalık repo faiz oranı, M3 para arzı, dolaşımda bulunan para miktarı, avans (avans işlemlerinde kullanılan faiz oranı) reeskont oranı gibi para politikası araçlarının turizm talebine olan etkisi araştırılmıştır. Çalışma, turizm talebini etkileyen para politikası araçlarının etkisini analiz ettiği için, literatüre katkı sağlamaktadır.

Ampirik bulgular TCMB'nin uyguladığı para politikası araçları ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında ilişki olduğunu kanıtlamıştır. Bulgulara göre para politikası araçlarını temsil eden haftalık repo faiz oranı, M3 para arzı, dolaşımdaki para ile avans oranları değişkenlerinden ziyaretçi sayılarına doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Reeskont oranı ile turizm talebi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Çalışma bulguları karar vericilerce uygulanan ekonomi politikalarının uluslararası turizm talebini etkili bir şekilde teşvik edebileceğine dair ampirik kanıtlar sağlamıştır. Buna göre, turizm sektörünün küresel ekonomide payının arttığı düşünüldüğünde ekonomi politikası oluşturulduğunda para politikası araçlarının turizm üzerindeki etkileri dikkate alınmalıdır. Ekonomi politikasına yön verenler Türkiye'ye yönelik turizm talebinin ekonomi dışı belirleyicilerini (siyasi veya yurtdışı krizler, alternatif rotalar, mesafe, kültürel talepler) kontrol edemese de para politikası araçları ile temel ekonomik belirleyicilerini etkileyebilirler. Türkiye ekonomisinin yabancı ziyaretçi sayısı diğer bir deyişle turizm talebi üzerindeki kısa vadeli etkisi; para politikası araçlarının döviz kuruna olan etkisine bağlı olabilir.

Turistlerin ulusal paralarının daha değerli olduğu ülkeleri tercih etmeleri, tercih edilen ülkeler için önemlidir. Fiyat rekabetine göre büyüme stratejisini hedefleyen ekonomiler, fiyatla kalite arasındaki bağı iyi biçimde ayarladığı takdirde ülke turizmi yabancılar yönüyle daha ucuz bir duruma gelebilir. Örneğin pandemi döneminde piyasanın desteklenmesi adına para arzının geniş tutulması ve sonrasında uygulanan yeni ekonomik model sonucunda düşük faiz politikasının uygulanması ile TL'de değer kaybı yaşanmıştır. Böylece ülke turizmi yabancı ziyaretçiler açısından ucuzlayarak cazip hale gelmiştir. Sonuç olarak ülke dışına seyahat edecek bireyler kendi ülke paralarının değerli olduğu, konforlu bir şekilde uzun süre konaklayabilecekleri bir ülkeyi destinasyon yeri olarak belirlerler. Ayrıca uygulanan para politikası ile doğrudan yabancı yatırımlarda artış veya azalış yaşanabilir. Bu durum Türkiye'ye yönelik seyahatleri hızlandırarak turizm talebinde artışa yol açabilir. Tüm bu ilişkilerin tersine uygulanan para politikası enflasyona yol açarsa turistik mal ve hizmetlerde yaşanabilecek ciddi fiyat artışları turizm talebini negatif etkileyebilir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinde son 2-3 yılda yaşanan yüksek enflasyon ortamının turizm talebini Türkiye'ye alternatif Mısır, Yunanistan gibi destinasyonlara yönlendirdiği tartışılmaktadır.

Çalışmanın kısıtları arasında yabancı ziyaretçi verilerinin alt başlıklarının yetersiz olması yer almaktadır. Gelecek çalışmalarda para politikası araçlarının Türkiye'den yurtdışına yönelik turizm talebini etkileyip etkilemediği araştırılabilir. Ayrıca söz konusu ilişki geliş nedenine göre yabancı ziyaretçi sayısı verileri ile daha detaylı analiz edilebilir. TCMB tarafından kullanılan birçok araç bulunmaktadır. İlerleyen çalışmalarda örneğin Faiz Koridoru, Zorunlu Karşılık Oranı, Açık Piyasa İşlemleri, Döviz İşlemleri gibi değişkenler analize dahil edilerek çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Altınar, A. (2019). “Turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği (1969-2018)”. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3 (2), 114-133.
- Ayaydın, H., Baltacı, N., Pala, F. ve Barut, A. (2019). “Türkiye’de Turizm, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki”. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 8 (15), 69- 84.
- Cho, V. (2001). “Tourism Forecasting and Its Relationship with Leading Economic Indicators”. *Journal of Hospitality & Tourism Research* 25 (4): 399–420.
- Chou, C. M. (2021). “Threshold Effects of Monetary Policy on Tourism Demand: A Panel Smooth Transition Regression Model”. *Applied Economics Series* (109), 215-241.
- Demir, E., Alıcı, Z. A. ve Lau, M. C. K. (2017). “Macro explanatory factors of Turkish tourism companies’ stock returns”. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22 (4), 370-380. <https://doi.org/10.1080/10941665.2016.1271814>.
- Danyal, Y., ve Gümüş, U. T. (2022). VAR Analizi. İKSAD Publishing House, 12-16.
- Kadir, N. ve Jusoff, K. (2010). “The Cointegration and Causality Tests for Tourism and Trade in Malaysia”. *International Journal of Economics and Finance*, 2 (1), 138-143.
- Karaağaç, G. E. ve Ceylan, R. (2018). “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Enerji Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünlüşme Tekniğinden Kanıtlar”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 204-222.
- Karadağ, S. ve Bağcı, E. (2019). “Döviz Kurundaki Yükselmenin Turizm Sektörüne Etkisi: 2010-2018 Arası Türkiye Örneği”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 100, 439-457.
- Khalid, U., Okafor, L. E. ve Burzynska, K. (2021). “Does the size of the tourism sector influence the economic policy response to the COVID-19 pandemic?”. *Current Issues in Tourism*, 24 (19), 2801-2820. <https://doi.org/10.1080/13683500.2021.1874311>.
- Kim, J., Lee, C. K. ve Mjelde, J. W. (2018). “Impact of economic policy on international tourism demand: the case of Abenomics”. *Current Issues in Tourism*, 21 (16), 1912-1929. <https://doi.org/10.1080/13683500.2016.1198307>.
- Koka, M. ve Kastrati, A. (2024). “The Impact of Monetary Policy on Tourism Sector. The Case of Albani”. *The Albanian Journal of Economy & Business*, 39 (1), 303-318.
- Irani, F., Hadood, A. A. A., Katircioglu, S. ve Katircioglu, S. (2023), “Impact of sentiment and monetary policy on Mexican tourism stock returns: the domestic and US role”. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6 (2), 632-653. <https://doi.org/10.1108/JHTI-07-2021-0178>.
- Narayan, P. K., Sharma, S. S. ve Bannigidadmath, D. (2013). “Does tourism predict macroeconomic performance in Pacific Island countries?”. *Economic Modelling*, 33, 780-786. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.05.018>.
- Özcan, C. C., Kayhan, S. ve Bayat, T. (2016). “Para Politikalarının Turizm Sektörü Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Türkiye Örneği”. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 1-15.
- Pang, L., Wang, Z., ve Liu, Q. (2006). “Analysis of the relationship between China's inbound tourism and economic growth”. *Journal of Domain Research and Development*, 3, 51–55,128
- Pavlic, I. Svilokos, T. ve Tolic, M. S. (2015). “Tourism, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth: Empirical Evidence for Croatia”. *International Journal of Tourism Research*, 17, 282–291. <https://doi.org/10.1002/jtr.1986>.
- Philip, A. (2022). “The Role of Monetary Factors in the Malaysian Tourism Industry: An ARDL Approach to Cointegration”. *International Journal of Hospitality & Tourism Systems*, 15 (1), 69-80.
- Ridderstaat, J. ve Croes, R. (2017). “The Link between Money Supply and Tourism Demand Cycles: A Case Study of Two Caribbean Destinations”. *Journal of Travel Research*, 56 (2). <https://doi.org/10.1177/0047287515619695>.
- Sintes, F. I. ve Granja, U. P. (2022). “Monetary policy and Exchange rate regime in tourist islands”. *Tourism Economics*, 28 (2), 325-348. <https://doi.org/10.1177/1354816620959496>.
- Su, Y. vd. (2021). “Does Tourism Affect Economic Growth of China? A Panel Granger Causality Approach”. *Sustainability*, 13, 1-12. <https://doi.org/10.3390/su13031349>.
- Sun, Y., Li, H. ve Khan, Y. A. (2022). “Impact of monetary policy on China’s tourism market development: An application of factor –augmented vector auto-regression (FAVAR) model”. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02562-1>.
- Şengel, Ü., Işkın, M., Çevrimkaya, M. ve Genç, G. (2022). “Fiscal and monetary policies supporting the tourism industry during COVID-19”. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*. <https://doi.org/10.1108/JHTI-08-2021-0209>.
- The World Bank. (2024, 12 Nisan). World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.
- Turner, L., Kulendran, N. ve Fernando, H. (1997). “The Use of Composite National Indicators for Tourism Forecasting”. *Tourism Economics*, 3 (4), 309-317. <https://doi.org/10.1177/135481669700300401>.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2024, 12 Nisan). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php>, 20.02.2023.
- Ulucak, R., Yücel, A. G. ve İlkay, S. Ç. (2020). “Dynamics of tourism demand in Turkey: Panel data analysis using gravity model”. *Tourism Economics*, 26 (8), 1394-1414. <https://doi.org/10.1177/1354816620901956>.
- Wagner, H. (2005). “Globalization and financial instability: Challenges for exchange rate and monetary policy”. *International Journal of Social Economics*, 32 (7), 616-638. <https://doi.org/10.1108/03068290510601144>.

- Yamak, N., Tanrıöver, B. ve Güneysu, F. (2012). “Turizm–Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26 (2), 205-220.
- Yaman, S. ve Korkmaz, T. (2020). “Döviz Kurları ile BIST Turizm Endeksi Getirileri Arasındaki Volatilite Yayılım Etkisinin Belirlenmesi”. Business and Economics Research Journal, 11 (3), 681-702. <https://doi.org/10.20409/berj.2020.277>.
- Zengin, B. (2010). “Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Reel ve Moneter Etkileri”. Akademik İncelemeler Dergisi, Khalis5 (1), 102-126.